IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 24. Issue 02. Noyabr ,2026

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINING INKLYUZIV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA KREATIV PEDAGOGIK FAOLIYATNING O‘RNI

Ortiqova Zulfiya Nurmaxamatovna
Farg‘ona davlat universiteti
Boshlang‘ich ta’lim uslubiyoti kafedrasi dotsenti (PhD)
zn.ortiqova@gmail.com
ID 0000-0002-2797-0512

Zilolaxon G‘ofurova Abdumanop qizi
Farg‘ona davlat universiteti 2-bosqich magistranti
E-mail: zilola908334555@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.24201120

Annotatsiya. Maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining inklyuziv kompetensiyasini rivojlantirishda kreativ pedagogik faoliyatning nazariy va metodik ahamiyati yoritilgan. Inklyuziv kompetensiyaning motivatsion, kognitiv, amaliy-metodik va refleksiv komponentlari kreativ pedagogik faoliyat bilan bog‘liqlikda tahlil qilingan. Kreativ pedagogik faoliyatning muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, ta’lim mazmunini moslashtirish, differensial topshiriqlarni loyihalash, hamkorlikdagi muhokama va pedagogik refleksiya kabi yo‘nalishlari tizimlashtirilgan. Bo‘lajak o‘qituvchilar tayyorgarligida qo‘llash mumkin bo‘lgan to‘rt bosqichli metodik model, amaliy vaziyatli topshiriqlar va baholash rubrikasi taklif etilgan.
Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, inklyuziv kompetensiya, kreativ pedagogik faoliyat, bo‘lajak o‘qituvchi, differensial ta’lim, individual yondashuv, pedagogik refleksiya, inklyuziv muhit.

РОЛЬ КРЕАТИВНОЙ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РАЗВИТИИ ИНКЛЮЗИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация. В статье раскрывается теоретико-методическое значение креативной педагогической деятельности в развитии инклюзивной компетентности будущих учителей начальных классов. Мотивационный, когнитивный, практико-методический и рефлексивный компоненты инклюзивной компетентности рассмотрены во взаимосвязи с креативной педагогической деятельностью. Систематизированы такие направления, как анализ проблемных педагогических ситуаций, адаптация содержания обучения, проектирование дифференцированных заданий, совместное обсуждение и педагогическая рефлексия. Предложены четырехэтапная методическая модель, практические ситуационные задания и рубрика оценивания, которые могут применяться в подготовке будущих учителей.
Ключевые слова: начальное образование, инклюзивная компетентность, креативная педагогическая деятельность, будущий учитель, дифференцированное обучение, индивидуальный подход, педагогическая рефлексия, инклюзивная среда.

THE ROLE OF CREATIVE PEDAGOGICAL ACTIVITY IN DEVELOPING INCLUSIVE COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

Abstract. The article examines the theoretical and methodological role of creative pedagogical activity in developing the inclusive competence of future primary school teachers. The motivational, cognitive, practical-methodological and reflective components of inclusive competence are analysed in relation to creative pedagogical activity. Key directions are systematised, including analysis of problematic teaching situations, adaptation of learning content, design of differentiated tasks, collaborative discussion and pedagogical reflection. A four-stage methodological model, practical situational tasks and an assessment rubric are proposed for use in pre-service teacher education.

Keywords: primary education, inclusive competence, creative pedagogical activity, future teacher, differentiated instruction, individual approach, pedagogical reflection, inclusive environment.

KIRISH

Zamonaviy ta’limning ustuvor vazifalaridan biri barcha bolalarning sifatli ta’lim olish huquqini amalda ta’minlash, ta’lim jarayonida kamsitish va cheklovlarni kamaytirish hamda alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan o‘quvchilarning umumiy ta’lim muhitidagi ishtirokini kengaytirishdan iborat. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini takomillashtirishga qaratilgan qarorlar hamda inklyuziv ta’limni tashkil etish tartibini belgilovchi normativ hujjatlar ushbu yo‘nalishdagi tashkiliy va pedagogik vazifalarni belgilab beradi [1;3]. Boshlang‘ich ta’lim inklyuziv jarayonning ayniqsa mas’ul bosqichidir. Aynan shu davrda bolaning o‘qishga munosabati, sinf jamoasiga moslashuvi, muloqot tajribasi va o‘z imkoniyatlariga ishonchi shakllana boshlaydi. Shu sababli boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi faqat o‘quv mazmunini yetkazuvchi mutaxassis emas, balki turli imkoniyat va ehtiyojlarga ega o‘quvchilar uchun ta’lim muhitini moslashtiruvchi, hamkorlikni tashkil qiluvchi va pedagogik to‘siqlarni kamaytiruvchi yetakchi subyekt sifatida namoyon bo‘ladi [15]. Pedagogik adabiyotlarda inklyuziv kompetensiya o‘qituvchining turli ehtiyojlarga ega o‘quvchilar bilan samarali ishlash, ta’lim jarayonini moslashtirish, individual va differensial yondashuvlardan foydalanish hamda ijtimoiy integratsiyani qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladigan bilim, ko‘nikma, munosabat va refleksiv qobiliyatlar majmui sifatida talqin etiladi[11;12]. Kreativlikning ravonlik, moslashuvchanlik, originallik va tafsilotlilik kabi ko‘rsatkichlari[8;9] pedagogik vaziyatga ko‘plab yechimlar ishlab chiqish, ularni sharoitga moslashtirish va tanlangan qarorni asoslash jarayonida kasbiy mazmun kasb etadi.

Tadqiqotning maqsadi - bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining inklyuziv kompetensiyasini rivojlantirishda kreativ pedagogik faoliyatning o‘rni va metodik imkoniyatlarini nazariy jihatdan asoslash hamda pedagogik tayyorgarlik jarayonida qo‘llash mumkin bo‘lgan model va topshiriqlarni taklif etishdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Inklyuziv ta’limning nazariy asoslarida barcha o‘quvchilarning ta’limdagi ishtirokini kengaytirish, ularning o‘rganish imkoniyatlariga to‘sqinlik qiluvchi omillarni aniqlash va maktab muhitini turli ehtiyojlarga moslashtirish g‘oyalari yetakchi o‘rin tutadi. T. Booth va M. Ainscow inklyuziyani maktab madaniyati, siyosati va amaliyotini barcha o‘quvchilar ishtirokini ta’minlash yo‘nalishida rivojlantirish bilan bog‘laydi[4]. L.Florian va K.Black-Hawkins inklyuziv pedagogika doirasida ta’lim imkoniyatlarini ayrim o‘quvchilar uchun alohida tizim

yaratishdan ko‘ra barcha o‘quvchilar uchun kengaytirish zarurligini asoslaydi [5]. Bo‘lajak pedagoglarni inklyuziv faoliyatga tayyorlash masalasi ham xalqaro tadqiqotlarda muhim yo‘nalish sifatida qaraladi. L.Florian va H. Linklater o‘qituvchini tayyorlash jarayonida inklyuziv pedagogik yondashuvlarni bevosita kasbiy faoliyat mazmuniga singdirish zarurligini ko‘rsatadi[6]. Bu yondashuv bo‘lajak o‘qituvchining nafaqat maxsus bilimlarni bilishini, balki sinfdagi xilma-xillikni odatiy pedagogik sharoit sifatida qabul qilib, o‘qitishni shunga mos tashkil etishini talab qiladi.

L.S. Vigotskiyning rivojlanishda ijtimoiy muhit va hamkorlikning roli haqidagi qarashlari inklyuziv ta’limni tushuntirishda muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi[7]. Mahalliy pedagogik manbalarda ta’limni individuallashtirish, differensial metodlardan foydalanish, interaktiv faoliyatni tashkil etish, o‘quv materiallarini moslashtirish va pedagogik refleksiya o‘qituvchining kasbiy mahoratini ta’minlovchi muhim omillar sifatida ko‘rsatiladi[10;11;13;14]. Maxsus pedagogika doirasida esa alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan o‘quvchilarning psixologik-pedagogik xususiyatlarini hisobga olish, qo‘llab-quvvatlash shakllarini moslashtirish va ta’lim mazmunining qulayligini ta’minlash zarurligi ta’kidlanadi[12]. Kreativlikni tushuntirishda J. Guilfordning divergent fikrlash konsepsiyasi bir vaziyatga bir nechta maqbul yechim izlashga e’tibor qaratadi [8]. E. Torrance kreativ fikrlashni ravonlik, moslashuvchanlik, originallik va tafsilotlilik orqali tavsiflaydi[9]. Mazkur ko‘rsatkichlar ushbu maqolada pedagogik faoliyatga moslashtirildi: ravonlik - pedagogik vaziyat uchun bir nechta yechim taklif eta olish; moslashuvchanlik - usul va vositalarni o‘quvchi ehtiyojiga qarab o‘zgartirish; originallik - mavjud imkoniyatlardan yangi kombinatsiyada foydalanish; tafsilotlilik esa tanlangan qarorni aniq rejalashtirish va asoslash sifatida talqin qilindi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Inklyuziv kompetensiya o‘qituvchining alohida vaziyatlarda qo‘llaydigan ayrim metodlar yig‘indisi emas, balki qadriyat, bilim, amaliy harakat va refleksiyani birlashtiradigan tizimli kasbiy sifatdir. Kreativ pedagogik faoliyat esa shu tizimning turli qismlarini bir vaziyatda faollashtirishga imkon beradi. O‘qituvchi avvalo o‘quvchining ehtiyojini qabul qiladi, so‘ng nazariy bilim asosida vaziyatni tahlil qiladi, bir necha metodik variantni ishlab chiqadi va natijani baholab, keyingi faoliyatini tuzatadi. 1-jadvalda bu bog‘liqlik tizimlashtirilgan.

1-jadval. Inklyuziv kompetensiya komponentlari va kreativ pedagogik faoliyatning o‘zaro bog‘liqligi

Komponent	Kreativ faoliyatda namoyon bo‘lishi	Amaliy pedagogik vazifa	Kutiladigan inklyuziv natija
Motivatsion	Xilma-xillikni qadriyat sifatida qabul qilish, yangi yechim izlashga ichki tayyorlik	O‘quvchilar ishtirokiga to‘sqinlik qilayotgan holatni aniqlash va uni bartaraf etish uchun bir nechta taklif ishlab chiqish	Barcha o‘quvchilarni darsga jalb etishga ijobiy munosabat va kasbiy mas’uliyat
Kognitiv	Nazariy bilimlarni vaziyatga ko‘ra turlicha qo‘llash va pedagogik muammoni tahlil qilish	O‘quvchining ehtiyoji, rivojlanish xususiyati va dars maqsadini bog‘lab, mos strategiyalarni tanlash	Pedagogik qarorning ilmiy va psixologik asoslanganligi

Amaliy-metodik	Topshiriq, usul, material va baholashni moslashtirish; alternativ variantlar yaratish	Bir o‘quv maqsadi uchun murakkabligi va taqdim etilish shakli turlicha bo‘lgan topshiriqlarni loyihalash	Ta’limning qulayligi, individuallashtirilishi va faol ishtirok
Refleksiv	O‘z qarorini tanqidiy tahlil qilish, natijaga qarab yondashuvni qayta loyihalash	Darsdan so‘ng muvaffaqiyat va to‘siqlarni aniqlab, keyingi dars uchun o‘zgartirishlar rejasini tuzish	Pedagogik faoliyatning uzluksiz takomillashuvi va barqaror inklyuziv muhit

Jadvaldan ko‘rinadiki, kreativ pedagogik faoliyat inklyuziv kompetensiyaning alohida komponenti sifatida emas, balki ularni o‘zaro bog‘lovchi funksional mexanizm sifatida qaralishi mumkin. Masalan, differensial topshiriq tuzish uchun faqat metodik mahorat yetarli emas: bo‘lajak o‘qituvchi o‘quvchilar farqini ijobiy qabul qilishi, ularning imkoniyatlarini tushunishi, o‘quv maqsadini saqlagan holda mazmunni moslashtirishi va topshiriq natijasini tahlil qila olishi kerak[10;13]. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kreativ pedagogik faoliyatini rivojlantirish nazariy ma’ruza bilan cheklanmasligi kerak. Kurs mazmunida muammoli va ijodiy vazifalar, muhokama va dialog, loyihalash, differensial topshiriqlar yaratish, o‘quv materialini moslashtirish hamda refleksiv tahlil bir-birini to‘ldiruvchi faoliyatlar sifatida tashkil etilishi maqsadga muvofiq [10;13]. 2-jadvalda mazkur faoliyatlar inklyuziv kompetensiya komponentlari bilan bog‘langan. Muammoli pedagogik vaziyatlar bo‘lajak o‘qituvchini “bitta to‘g‘ri javob” modelidan chiqarib, bir nechta alternativani ko‘rishga undaydi. Masalan, sinfdagi ayrim o‘quvchilar topshiriqni belgilangan vaqtda yakunlay olmayotgan vaziyatda faqat vaqtni uzaytirish emas, balki ko‘rsatmani soddalashtirish, topshiriqni bosqichlarga ajratish, juftlikdagi yordamni tashkil etish yoki natijani ifodalash shaklini o‘zgartirish kabi variantlar muhokama qilinishi mumkin. Bunda talaba har bir yechimning afzalligi va cheklovini izohlashi lozim. Hamkorlikdagi loyihalash esa kreativ pedagogik faoliyatni individual o‘qituvchi doirasidan chiqarib, jamoaviy kasbiy faoliyatga aylantiradi. Inklyuziv jarayonda pedagogning psixolog, logoped va ota-onalar bilan hamkorligi, shuningdek o‘quvchilar o‘rtasidagi ijobiy munosabatlarni tashkil etishi muhim deb ko‘rsatiladi [11]. Turli ishtirokchilar nuqtayi nazarlarini birlashtirish bo‘lajak o‘qituvchidan kommunikativ moslashuvchanlik bilan bir qatorda muammoni kompleks ko‘ra olishni ham talab qiladi.

Quyidagi topshiriqlar model bosqichlariga mos ravishda bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining seminar, amaliy mashg‘ulot va pedagogik amaliyotga tayyorgarlik jarayonida qo‘llanishi mumkin. Ularning maqsadi tayyor metodni yodlash emas, balki pedagogik vaziyatni tahlil qilish, bir nechta yechim ishlab chiqish va tanlovni inklyuziv mezonlar asosida asoslashdir.

“Bir maqsad - uch xil yo‘l” topshirig‘i. Talabaga boshlang‘ich sinfdagi bitta o‘quv maqsadi beriladi, masalan, matndan asosiy fikrni aniqlash yoki 100 ichida qo‘shish amalini tushuntirish. U shu maqsadga erishish uchun uch xil faoliyat variantini ishlab chiqadi: asosiy ko‘rsatma, qo‘shimcha tayanchga ega variant va mustaqil izlanishni kuchaytiruvchi variant. Har bir variantda o‘quv maqsadi bir xil qolishi, o‘zgarish esa yordam darajasi, topshiriq shakli yoki taqdim etish usuliga tegishli bo‘lishi kerak.

“Materialni moslashtir” topshirig‘i. Talabaga uzun va murakkab ko‘rsatmaga ega dars materiali beriladi. U mazmunni qisqa bosqichlarga ajratadi, muhim tushunchalarni ajratib ko‘rsatadi, kerakli joyda sxema yoki jadvaldan foydalanadi hamda topshiriq natijasini og‘zaki, yozma yoki amaliy shaklda ifodalash imkonini ko‘rib chiqadi. So‘ng qaysi o‘zgarish qaysi pedagogik to‘siqni kamaytirishini izohlaydi.

“Pedagogik vaziyatga besh yechim” topshirig‘i. Masalan, guruh ishida bir o‘quvchi muntazam ravishda chetda qolib ketayotgan vaziyat tavsiflanadi. Talaba kamida besh mumkin bo‘lgan pedagogik yechimni taklif qiladi, ularni “o‘quv vazifasini o‘zgartirish”, “hamkorlik shaklini o‘zgartirish”, “qo‘llab-quvvatlashni kuchaytirish” kabi toifalarga ajratadi va eng maqbul variantni tanlab, sababini asoslaydi. Bu topshiriq ravonlik va moslashuvchanlikni inklyuziv mezon bilan bog‘laydi.

“Hamkorlik xaritasi” topshirig‘i. Talaba aniq pedagogik vaziyat bo‘yicha o‘qituvchi, ota-ona va tegishli mutaxassislarning vazifalarini taqsimlaydi, ular o‘rtasida axborot almashish va qo‘llab-quvvatlash ketma-ketligini rejalashtiradi. Vazifa hamkorlikni formal ro‘yxat shaklida emas, balki o‘quvchining ta’limdagi ishtirokini yaxshilashga yo‘naltirilgan yagona reja sifatida tuzishni talab qiladi.

“Refleksiv qayta loyihalash” topshirig‘i. Talaba o‘zi tuzgan yoki kuzatgan dars rejasini uch savol asosida qayta ko‘rib chiqadi: darsning qaysi qismi barcha o‘quvchilar ishtirokiga yordam berdi; qaysi qism ayrim o‘quvchilar uchun to‘siq bo‘lishi mumkin; shu to‘siqni kamaytirish uchun qaysi elementni o‘zgartirish kerak. Natijada dastlabki rejaning yangilangan varianti yaratiladi.

Inklyuziv ta’lim, bolalar rivojlanish psixologiyasi, differensial ta’lim va maxsus pedagogika asoslari bo‘yicha bilimlar bo‘lmasa, pedagogik improvizatsiya tasodifiy va samarasiz bo‘lishi mumkin[7;11;12]. Shu sababli kreativ topshiriqlar nazariy bilimni amaliy vaziyatga tatbiq etish shakli sifatida qurilishi kerak.

XULOSA

Tahlil natijalari bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining inklyuziv kompetensiyasini rivojlantirishda kreativ pedagogik faoliyat muhim metodik resurs ekanini ko‘rsatdi. Uning ahamiyati shundaki, kreativ faoliyat motivatsion, kognitiv, amaliy-metodik va refleksiv komponentlarni bir pedagogik vaziyat doirasida uyg‘unlashtirishga imkon beradi. Inklyuziv sinfdagi xilma-xillik o‘qituvchidan tayyor algoritmni takrorlashdan ko‘ra bir nechta pedagogik yechim ishlab chiqish, ularni o‘quvchilar ehtiyojiga ko‘ra taqqoslash va mos variantni tanlashni talab qiladi. Shu ma’noda pedagogik kreativlik ravonlik va originallik bilangina emas, avvalo moslashuvchanlik va maqsadga muvofiqlik bilan tavsiflanadi. Muammoli pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish, differensial topshiriqlarni loyihalash, o‘quv materiallarini moslashtirish, hamkorlikdagi muhokama va refleksiv qayta loyihalash bo‘lajak o‘qituvchilar tayyorgarligiga tizimli kiritilganda inklyuziv kompetensiyaning turli komponentlarini kompleks rivojlantirish imkonini beradi. Kreativ pedagogik faoliyatni baholashda yangilikning o‘zi yetarli mezon bo‘la olmaydi. Yechimning o‘quvchi ehtiyojiga mosligi, pedagogik asoslanganligi, ta’limdagi ishtirokni kengaytirishi va refleksiya orqali qayta ko‘rib chiqilishi asosiy mezonlar bo‘lishi lozim. Amaliy tavsiya sifatida pedagogika oliy ta’lim muassasalarida inklyuziv ta’limga doir mashg‘ulotlarning har bir yirik mavzusiga kamida bitta muammoli-kreativ vaziyat, differensial loyihalash topshirig‘i va refleksiv tahlil elementini kiritish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni: O‘RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4860-son qarori “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”. - Toshkent, 2020.
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 638-son qarori “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida”. - Toshkent, 2021.

4. Booth T., Ainscow M. The Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. - Bristol: Centre for Studies on Inclusive Education, 2011. - P. 36-59.
5. Florian L., Black-Hawkins K. Exploring inclusive pedagogy // British Educational Research Journal. - 2011. - Vol. 37, No. 5. - P. 813-828.
6. Florian L., Linklater H. Preparing teachers for inclusive education: Using inclusive pedagogy to enhance teaching and learning for all // Cambridge Journal of Education. - 2010. - Vol. 40, No. 4. - P. 369-386.
7. Vygotskiy L.S. Osnovy defektologii. - Moskva: Pedagogika, 1983. - 368 s.
8. Guilford J.P.Creativity // American Psychologist.-1950. - Vol.5, No.9. - P.444-454.
9. Torrance E.P. Torrance Tests of Creative Thinking. - Bensenville: Scholastic Testing Service, 1974.
10. Musurmonova O. Pedagogik texnologiyalar. - Toshkent: Fan, 2015. - 240 b.
11. Tojiboyeva X. Inklyuziv ta’lim asoslari. - Toshkent: TDPU nashriyoti, 2019. - 180 b.
12. Nazarova N.M. Spetsial’naya pedagogika. - Moskva: Akademiya, 2010. - 400 s.
13. Ibragimov X. Pedagogika va psixologiya asoslari. - Toshkent: Fan, 2014. - 288 b.
14. Quronov M. Pedagogik mahorat. - Toshkent: O‘qituvchi, 2016. - 210 b.
15. UNESCO. Global Education Monitoring Report: Inclusion and Education. - Paris: UNESCO, 2020. - P. 125-142.